

Patryk Hajdo

KLASYFIKACJE MECHANIZMÓW OBRONNYCH JAKO PRÓBA UPORZĄDKOWANIA
OBRONNEGO ASPEKTU FUNKCJONOWANIA EGO

CLASSIFICATIONS OF DEFENSES AS AN ATTEMPT ON THE EXPLANATION OF
DEFENSIVE ASPECT IN FUNCTIONING OF THE EGO

Specjalistyczna Poradnia Profilaktyczno-Terapeutyczna w Tarnowie

Dyrektor: Agnieszka Skołoszewska

Streszczenie

W literaturze trudno jest o precyzyjną definicję mechanizmów obronnych. Najczęściej spotykane propozycje odnoszą się do funkcji, jakie pełnią obrony. Jest ona jednak zazwyczaj określana na wysokim poziomie ogólności, co utrudnia różnicowanie mechanizmów obronnych od innych zachowań człowieka. W pewnych warunkach można bowiem przypisać funkcje obronne większości zachowań ludzkich. Konsekwencją tego jest niejasny status teoretyczny mechanizmów obronnych i niewyraźne granice obszaru tego pojęcia. Interesującym próbą rozwiązania tego problemu wydają się być poznawcze definicje obron. Nie dostarczają one jednak jasnych kryteriów ich klasyfikacji. Dla zachowania wewnętrznej spójności teorii należy pamiętać, aby definiować i klasyfikować mechanizmy obronne w tym samym paradygmacie. Spotykane w literaturze propozycje klasyfikacji obron posługują się jako kryterium ich poziomem rozwojowym, sposobem działania oraz źródłem lęku. Szczególnie wartościowe wydają się być podziały dokonywane w oparciu o kryterium rozwojowe. Ich atutem jest jasna relacja względem psychopatologii, siły i zdolności ego do adaptacji względem świata. Trafność wykorzystania poziomu rozwojowego obron w celu skonstruowania ich podziału wydaje się być potwierdzona empirycznie dzięki wykorzystaniu analizy czynnikowej. Mimo, że pozwala ona wyróżnić grupy obron, obecnie nie jest jednak jasna ilość i treść tych czynników. Brak jasnych wyników badań potwierdza trudności z ustaleniem jednolitego schematu ewolucji obron dające się zaobserwować już na płaszczyźnie teoretycznej.

Summary

There is no precise definition of defense mechanisms in literature. There are many proposals referring to their functions. Generally the defense mechanisms are not clear. It is quite difficult to tell the difference between the defense mechanisms and other human behaviors, though.

Unfortunately a lot of behaviors can be referred to as defense reaction. As a consequence a theoretical status of the defenses is somehow unclear. Cognitive definitions of defenses are quite precise, but they don't lead up to clear criterion of classification. There is the need to define and

classify defenses in the same paradigm for coherence of theory. Classification can be based on the criteria such as a development, a modus operandi and a localization of a threat. Classifications based on development seem to be quite interesting. Very close relation to psychopathology and ability of the ego for adaptation are some advantages of this classifications. Classifications based on development can be also confirmed by the factor analysis. Unfortunately, factor analysis yields incoherent results. The article presents the proposals of classifications of defenses. It contains a review of reports from researches regarding the defenses based on a factor analysis.

Słowa klucze: mechanizmy obronne

Keywords: defense mechanisms

1. Status teoretyczny obron i ich klasyfikacji

Podjęcie prób porządkowania mechanizmów obronnych wymaga uprzedniego określenia obszaru i granic tego pojęcia. Konieczne jest także jego zdefiniowanie, które pozwoli na odróżnienie obron od innych sfer funkcjonowania człowieka. Możliwe jest to przez odwołanie się do ich jednoznacznej charakterystyki, co wymaga wskazania takiej ich właściwości, którą prawdziwie można przypisać tylko i wyłącznie mechanizmom obronnym [1]. Wydaje się, że znaczna część spotykanych w literaturze definicji nie spełnia powyższego warunku.

Grzeńowska - Klarkowska [2] stwierdza, że większość autorów nie definiuje precyzyjnie pojęcia obron, określając je jako techniki służące redukcji lęku i/lub ochrony pozytywnego obrazu siebie bądź poczucia własnej wartości. Wskazuje na negatywne konsekwencje braku precyzyjnej definicji jakimi są niejasny status teoretyczny oraz definiowanie mechanizmów obronnych przez ich funkcję. Funkcjonalne ujęcie sprawia, że pojęcie mechanizmów obronnych może łatwo zyskać zbyt duży zakres nie różnicując obron od mechanizmów radzenia sobie. Grzeńowska - Klarkowska pisze, że przy szerokim rozumieniu powyższej definicji funkcje obronne można przypisać prawie wszystkim formom zachowania człowieka. Dostrzega użyteczność podejścia funkcjonalnego, zaznaczając jednak, że opieranie się jedynie na nim jest niewystarczające i postulując branie pod uwagę również struktury i determinant zachowania. Sama proponuje uznać, że mechanizmy obronne to "znieskształcenia w przebiegu procesów poznawczych, które występują w sytuacji nastawienia na ochronę "ja" lub jego antycypacji, i których celem jest ochrona "ja" przed rzeczywistym lub antycypowanym zagrożeniem. Podstawowe mechanizmy obronne mogą wchodzić w skład bardziej złożonych czynności obronnych (zaś każda czynność obronna musi zawierać w sobie podstawowy mechanizm obronny)".

Zaproponowana definicja pokazuje, że perspektywa poznawcza wydaje się być szczególnie użyteczna w konstruowaniu precyzyjnych definicji mechanizmów obronnych. Pokazuje tym samym jak ważny jest sposób ujęcia aktywności człowieka i leżące u jego podstaw założenia, czyli

paradygmat wykorzystywany przez badacza. Należy jednak pamiętać o psychoanalitycznym rodowodzie mechanizmów obronnych i zwrócić uwagę na fakt, że w perspektywie poznawczej pojęcie obron nie jest wykorzystywane w wyjaśnianiu zaburzeń. Definiowanie pojęć wywodzących się z jednej perspektywy w kategoriach innego paradygmatu niesie ze sobą zagrożenie zmiany akcentów lub znaczenia związane ze zmianą terminologii, założeń teoretycznych i kontekstu w jakim definiowane jest dane pojęcie. Konstruując definicję danego pojęcia należy także brać pod uwagę cel, któremu ma służyć dokonane w ten sposób wyodrębnienie i nazwanie fragmentu rzeczywistości. W celu zachowania wewnętrznej spójności teorii, w ramach której budowana ma być klasyfikacja mechanizmów obronnych, kryterium podziału musi zostać określone w tych samych terminach, w których definiowane są klasyfikowane elementy. Oznacza to, że poznawcza definicja obron pociąga za sobą konieczność podziału ich w oparciu o kryterium poznawcze. Zagadnieniu różnicy pomiędzy mechanizmami obronnymi a innymi formami aktywności człowieka szczególnie dużo uwagi poświęciła Norma Haan [3]. Odróżniła je od sposobów radzenia sobie oraz dekompensacji ego. W pierwszym przypadku widzi ona zachowania celowe, elastyczne, zorientowane na przyszłość, lecz uwzględniające wymogi terażniejszości i związane z wtórnymi procesami myślowymi i świadomością. W drugim natomiast zachowanie jest stereotypowe, powtarzające się, opierające na subiektywnych założeniach i podstawowo zdeterminowane biologicznie. Przez mechanizmy obronne rozumie ona natomiast zachowania sztywne, przymusowe, determinowane przeszłością, związane z pierwotnymi procesami myślowymi i nieświadomością. Wiążą się one ze zniekształconym obrazem sytuacji, przekonaniem o możliwości magicznego opanowania zaburzających emocji oraz gratyfikacją popędów na drodze wybiegu.

2. Sposób działania obron jako kryterium ich podziału

Norma Haan dokonała również podziału 10 mechanizmów obronnych na 4 kategorie wyróżnione na podstawie ogólnych funkcji, jakie obrony te wykorzystują [4]. Dla każdej z nich osobno określiła także szczegółowy proces jakim posługuje się dana obrona.

Tabela 1: Podział obron według Normy Haan.

Funkcje:	Procesy zaangażowane w przebieg obrony:
1. Poznawcze:	
Izolacja Intelektualizacja Racjonalizacja	Różnicowanie Odcinanie się Symbolizacja związków przyczynowo-skutkowych
2. Ogniskowanie uwagi:	
Zaprzeczanie	Wybiórcza uwaga
3. Funkcje autorefleksyjno - introceptywne:	
Projekcja Zwątpienie i niezdecydowanie Regresja	Wrażliwość Odrzucanie reakcji Odwracanie czasu
4. Regulacja afektu:	
Przemieszczenie Reakcja upozorowana Wyparcie	Zmiana kierunku afektu Transformacja afektu Powstrzymanie afektu

Klasyfikacja ta skonstruowana została na płaszczyźnie teoretycznej w oparciu o sposób funkcjonowania obron. Została ona uzupełniona następnie o analizę czynnikową materiału z wywiadów. W jej efekcie wyodrębnione zostały 2 grupy: (a) ustrukturalizowane mechanizmy obronne, i (b) prymitywne, antypoznawcze obrony. Do pierwszej kategorii należą: (a) przemieszczenie, (b) racjonalizacja, (c) projekcja, (d) izolacja, (e) reakcja upozorowana i (f) intelektualizacja. Druga grupa zawiera natomiast: (a) wyparcie, (b) zaprzeczenie oraz tylko u mężczyzn (c) zwątpienie i odraczanie decyzji. Grzegołowska - Klarkowska [2] wyraża wątpliwości, co do trafności przyjętych przez Haan kategorii. Zwraca bowiem uwagę na fakt, że wszystkie sklasyfikowane przez nią obrony posiadają aspekt poznawczy a różnica dotyczy jedynie stopnia w jakim zaangażowane są te procesy. Zauważa też, że każda z tych obron może regulować afekty, zgadzając się jednak z tym, że niektóre z nich są bardziej bezpośrednio związane z regulacją emocjonalną. Przedstawione zastrzeżenia poddają zatem w wątpliwość sensowność pierwszej i ostatniej kategorii klasyfikacji prezentowanej przez Normę Haan. Grzegołowska - Klarkowska zgłasza także zastrzeżenia co do przeprowadzonej analizy czynnikowej ze względu na ograniczoną ilość obron poddanych analizie, możliwy subiektywizm interpretacji i konieczność odwołania się do teorii badanego zjawiska.

Sposób działania obron stał się także kryterium klasyfikacji zaproponowanej przez Symonds'a [5]. Wyróżnia on siedem kategorii. Pierwszą stanowi wyparcie. Do drugiej należą mechanizmy stanowiące ucieczkę z sytuacji wyzwalającej lęk pogrupowane w 3 podkategorie. Do pierwszej z nich zalicza: (a) fobie, (b) fantazję, (c) nadmierną aktywność psychoruchową. Do drugiej zalicza różne mechanizmy ucieczkowe. Trzecią podkategorię stanowi ucieczka w aktywność. Obrony z trzeciej kategorii charakteryzują się zniekształcaniem źródła lęku. Są to: (a) przemieszczenie, (b) introjeksja, (c) projekcja, (d) agresja, (e) różne cechy osobowości, rozwinięte w celu ukrycia niepewności lub tendencji agresywnych (np. narcyzm, masochizm), (f) racjonalizacja. Czwarta grupa obron to mechanizmy służące modyfikacji impulsu: (a) sublimacja, (b) reakcja upozorowana, (c) tendencje obsesyjne, (d) śmiech i humor, (e) kompensacja. Do piątej kategorii obron należą zabiegi mające na celu wypróbowanie przez jednostkę swoich możliwości oraz zbadanie powagi zagrażającego impulsu. Szósta grupa to obrony polegające na ponoszeniu kary za niedozwoloną ekspresję popędu: (a) autoagresja i (b) ekspiacja. Ostatnią kategorię stanowi autoerotyzm traktowany jako zastępcze źródło przyjemności. Grzegołowska - Klarkowska [2] zwraca uwagę na zbyt szerokie spektrum zachowań, jakie Symonds określa mianem mechanizmów obronnych oraz wyraża wątpliwości, co do wybranych przez niego kryteriów podziału. Traktuje je jako niejednorodne i nierozłączne. Wykazuje, że zachowanie stanowiące odrębną kategorię może być z powodzeniem włączone w obręb innej kategorii.

Siek [6] uwzględniając technikę działania mechanizmów obronnych dokonał ich podziału na cztery kategorie. Kryterium zaproponowanej przez niego klasyfikacji stała się operacja, jaka dokonywana jest na schemacie reagowania. Pierwsza kategoria opiera się na tamowaniu reakcji i zawiera: (a) wyparcie i (b) tłumienie. Druga grupa obron związana jest z przemieszczaniem schematów reagowania. Siek zalicza do niej: (a) przeniesienie, (b) sublimację, (c) kompensację, (d) reakcję upozorowaną, (e) unieważnienie poprzedniego działania, (f) ascetyzm, (g) twórczość, (h) intelektualizację, (i) fiksację i (j) regresję. Trzecia kategoria obejmuje obrony polegające na zniekształcaniu schematów reagowania. Są to: (a) racjonalizacja, (b) zaprzeczanie realnym faktom, (c) izolacja, (d) selektywny brak uwagi, (e) dysocjacja i (f) projekcja. Ostatnia grupa dotyczy naśladowania i wbudowywania w siebie schematów reagowania innych jednostek. Należą do niej: (a) identyfikacja, (b) inkorporacja, (c) introjeksja i (d) konformizm.

Spośród zaprezentowanych koncepcji porządkujących obrony w oparciu o sposób ich działania szczególnie interesująca jest propozycja Sieka. Na tle innych klasyfikacji wyróżnia się ona wewnętrzną spójnością i jasnymi klasami mechanizmów obronnych. Wskazane jest jednak empiryczne potwierdzenie trafności zaproponowanego podziału oraz próba określenia jego relacji do adaptacyjności i psychopatologii tak, aby wspomniana klasyfikacja mogła stać się podstawą dalszych rozważań w obrębie teorii analitycznej.

3. Klasyfikacje obron w perspektywie rozwojowej

Istotną próbę uporządkowania mechanizmów obronnych stanowi klasyfikacja opracowana przez Meissnera [7]. Autor dokonuje podziału 32 obron w oparciu o kryterium poziomu rozwojowego. Wyróżnia 4 grupy obron: (a) narcystyczne, (b) niedojrzałe, (c) neurotyczne, (d) dojrzałe. Do mechanizmów narcystycznych zalicza: (a) zaprzeczenie, (b) zniekształcenie, (c) prymitywną idealizację, (e) projekcję, (f) identyfikację projekcyjną, (g) rozszczepienie (splitting). Mechanizmy niedojrzałe to: (a) acting out, (b) blokowanie, (c) hipochondryzacja, (d) introjeksja, (e) zachowania pasywno-agresywne, (f) regresja, (g) fantazje schizoidalne, (h) somatyzacja. Najobszerniejszą grupę obron stanowią mechanizmy neurotyczne, gdyż składa się na nie 12 obron: (a) kontrolowanie, (b) przemieszczenie, (c) dysocjacja, (d) eksternalizacja, (e) zahamowanie, (f) intelektualizacja, (g) izolowanie, (h) racjonalizacja, (i) reakcja upozorowana (formacja reaktywna), (j) wyparcie (represja), (h) seksualizacja, (i) odczynianie. Grupa dojrzałych mechanizmów obronnych zawiera: (a) altruizm, (b) antycypację, (d) ascetyzm, (e) humor, (f) sublimację, (g) tłumienie (supresję). Inną klasyfikacją obron opartą na kryterium ich poziomu rozwojowego jest propozycja Vaillanta [8]. Mechanizmy obronne określa on jako wrodzone, mimowolne procesy regulacyjne. Redukują one rozbieżność poznawczą i minimalizują nagłe zmiany w wewnętrznym i zewnętrznym środowisku. Odbywa się to przez wpływ na percepcję rzeczywistości. Zmiany spostrzegania mogą dotyczyć własnej osoby, innych ludzi (obiektów), myśli i uczuć. Poziom rozwojowy obron

decyduje o stopniu zniekształcenia obrazu. Vaillant wyróżnił 4 grupy obron. Grupę o najniższym poziomie rozwoju stanowią obrony psychotyczne. Jego zdaniem są one charakterystyczne dla dzieci poniżej piątego roku życia oraz snów osób dorosłych. Cechują się całkowitym odrzuceniem lub zafałszowaniem rzeczywistości. Należą do nich: (a) projekcja psychotyczna, (b) zaprzeczenie psychotyczne, (c) zniekształcenie. Wyższy poziom rozwoju przedstawiają obrony niedojrzałe. Według Vaillanta występują one u osób od 3 do 15 roku życia, u dorosłych z zaburzeniami osobowości i u pacjentów odbywających psychoterapię. Wiążą się z lękiem przed bliską relacją bądź jej utratą. Należą do nich: (a) projekcja, (b) fantazje schizoidalne, (c) hipochondryzacja, (d) zachowania bierno-agresywne, (e) acting out, (f) dysocjacja. Następną grupą obron wyróżnionych przez Vaillanta są mechanizmy neurotyczne. Traktuje on je jako charakterystyczne dla dzieci od 3 roku życia, dorosłych z zaburzeniami określanymi dawniej jako nerwice oraz osób w stanie silnego stresu. Polegają na zmianie uczuć lub ekspresji instynktów. Są to: (a) wyparcie, (b) przemieszczenie, (c) formacja reaktywna, (d) intelektualizacja. Najwyższy poziom rozwoju przedstawiają obrony dojrzałe. Występują u osób zdrowych powyżej 12 roku życia. Pełnią funkcję integracyjne. Przez otoczenie są postrzegane jako społecznie pożądane. Vaillant zalicza do nich: (a) altruizm, (b) humor, (c) stłumienie, (d) antycypację, (e) sublimację.

W związku z pracami nad Defense Style Questionnaire Bonda [9] powstał kolejny podział obron. Wykorzystując pierwotną wersję DSQ w celu określenia zależności pomiędzy obronami, stopniem adaptacji ego oraz poziomem rozwoju poddali oni badaniu próbę złożoną z 98 pacjentów psychiatrycznych oraz 111 osób zdrowych. Wyniki potwierdziły rzetelność kwestionariusza i pokazały czteroczynnikową strukturę obron. 4 uzyskane style obron to: (a) niedojrzały, (b) zniekształcenia obrazu, (c) "samopoświęcający" i (d) dojrzały.

Drugi podział mechanizmów obronnych opracowany przez Bonda i wsp. [10] posługuje się 3 stylami. Styl niedojrzały zawiera: (a) fantazje schizoidalne, (b) acting out, (c) zachowania bierno-agresywne, (d) izolację, (e) dysocjację, (f) somatyzację, (g) dewaluację, (h) przemieszczenie, (i) racjonalizację, (j) projekcję, (k) zaprzeczenie, (l) rozszczepienie. Na styl neurotyczny składają się: (a) pseudoaltruizm, (b) formacja reaktywna, (c) odczynianie i (d) idealizacja. Do stylu dojrzałego należą: (a) sublimacja, (b) humor, (c) antycypacja i (d) tłumienie.

Tabela 2: Porównanie klasyfikacji obron Meissnera (1991), Vaillanta (1992) i Bonda (1993).

Pogrubienie oznacza mechanizmy występujące w danej klasie obron we wszystkich trzech klasyfikacjach, kursywa oznacza mechanizmy występujące w danej klasie obron w dwóch klasyfikacjach.

	Meissner (1991)		Vaillant (1992)		Bond (1993)
OBRONY DOJRZAŁE	humor Stłumienie Antycypacja Sublimacja <i>altruizm</i> <i>ascetyzm</i>		humor stłumienie antycypacja sublimacja <i>altruizm</i>		humor stłumienie antycypacja sublimacja
OBRONY NEUROTYCZNE	formacja reaktywna <i>wyparcie</i> <i>przemieszczenie</i> <i>intelektualizacja</i> <i>odczynianie</i> <i>dysocjacja</i> <i>eksternalizacja</i> <i>zahamowanie</i> <i>izolowanie</i> <i>racjonalizacja</i> <i>kontrolowanie</i> <i>seksualizacja</i>		formacja reaktywna <i>wyparcie</i> <i>przemieszczenie</i> <i>intelektualizacja</i>		formacja reaktywna <i>idealizacja</i> <i>pseudoaltruizm</i> <i>odczynianie</i>
OBRONY NIEDOJRZAŁE	fantazje schizoidalne acting out zachowania bierno-agresywne <i>hipochondryzacja</i> <i>introjeksja</i> <i>somatyzacja</i> <i>regresja</i> <i>blokowanie</i>		fantazje schizoidalne acting out zachowania bierno-agresywne <i>hipochondryzacja</i> <i>dysocjacja</i> projekcja	OBRONY NIEDOJRZAŁE	fantazje schizoidalne acting out zachowania bierno-agresywne <i>izolacja</i> <i>dysocjacja</i> <i>somatyzacja</i> <i>dewaluacja</i> <i>przemieszczenie</i> <i>racjonalizacja</i>
OBRONY NARCYSYTICZNE	projekcja (psychotyczna) zaprzeczenie <i>zniekształcenie</i> <i>rozszczerzenie (splitting)</i> <i>prymitywna idealizacja</i> <i>identyfikacja</i> <i>projekcyjna</i>	PSYCHOTYCZNE	projekcja psychotyczna zaprzeczenie psychotyczne <i>zniekształcenie</i>		projekcja zaprzeczenie <i>rozszczerzenie</i>

Mimo, że klasyfikacje Meissnera, Vaillanta i Bonda przyjmują za kryterium podziału poziom rozwojowy obron to wyraźnie różnią się od siebie. Różnice dotyczą nie tylko wyjściowej liczby obron, ale też liczebności i przynależności obron do poszczególnych kategorii. W odniesieniu do pewnych mechanizmów obronnych widoczna jest jednak zgodność prezentowanych koncepcji. Wszyscy autorzy do obron dojrzałych zaliczają: (a) humor, (b) stłumienie, (c) antycypację i (d) sublimację. W zakresie obron neurotycznych są zgodni w odniesieniu do formacji reaktywnej. Przyjmując, że obrony niedojrzałe w modelu Bonda zawierają w sobie grupę obron niedojrzałych i

narcystycznych/psychotycznych w zakresie mechanizmów niedojrzałych autorzy zgadzają się, co do: (a) fantazji schizoidalnych, (b) acting out i (c) zachowań bierno-agresywnych. Wszyscy trzej przekonani są także, że projekcję i zaprzeczenie należy zaliczyć do obron o najniższym poziomie rozwoju.

Omawiając klasyfikacje skonstruowane w oparciu o kryterium rozwojowe warto jest przywołać model ewolucji obron autorstwa Bluma i Halla [11]. Zgodnie z nim w pierwszym roku życia dziecka pojawiają się: (a) introjeksja, (b) projekcja, (c) fiksacja, (d) regresja. W drugim i trzecim roku rozwijają się: (a) reakcja upozorowana i (b) unieważnienie poprzedniego działania. Między trzecim a piątym rokiem życia dziecko uczy się: (a) sublimacji, (b) wypierania, (c) izolacji, (d) przemieszczenia, (e) przeniesienia, (f) selektywnego braku uwagi, (h) destrukcji i (i) konformizmu. Według Bluma okresie adolescencji pojawiają się dodatkowo: (a) ascetyzm, (b) intelektualizacja oraz (c) twórczość. Również A. Freud wskazuje na specyfikę intelektualizacji i ascetyzmu jako obron okresu adolescencji [12]. Choć autorzy nie proponują klasyfikacji obron w przywołanym modelu zwracają uwagę różnice wobec wcześniej omawianych koncepcji w zakresie uporządkowania obron w oparciu o kryterium rozwojowe.

Atutami perspektywy rozwojowej w tworzeniu klasyfikacji mechanizmów obronnych wydają się być: (a) szeroki kontekst teoretyczny i (b) aspekt empiryczny związany z wykorzystaniem analizy czynnikowej. Funkcjonowanie obronne i zmiany w jego zakresie są ważnymi elementami współczesnych koncepcji psychologicznych. Klasyfikacje oparte na kryterium rozwojowym charakteryzuje równoczesne określenie adaptacyjności obron i ich relacji do psychopatologii oraz zgodność z teoretycznym regresywnym modelem funkcjonowania obronnego. Istotnym problemem takiego podejścia do podziału mechanizmów obronnych jest jednak brak zgodności teoretyków, co do kolejności pojawienia się poszczególnych obron w życiu człowieka. A. Freud [12] wspominała o rozbieżności jej poglądów w stosunku do ujęcia przedstawicieli angielskiej szkoły relacji z obiektem w odniesieniu do mechanizmu projekcji. Według Klein [12] stanowi ona element procesów prowadzących do rozróżnienia między ego dziecka a światem, podczas gdy A. Freud istnienie tej granicy uważa za konieczny element działania projekcji. Niezbędne wydają się zatem badania rozstrzygające o kolejności pojawiania się poszczególnych obron w życiu człowieka bądź korzystanie z dodatkowego kryterium podziału. Korzystanie z wyników analizy czynnikowej wydaje się być użytecznym rozwiązaniem.

4. Klasyfikacje obron w oparciu o analizę czynnikową

W trakcie dalszych prac nad DSQ Andrews, Bond i Singh [10] używając złożonego z 72 pozycji i opartego na DSM - III - R kwestionariusza przebadali 388 osób zdrowych i 324 pacjentów. W celu przyporządkowania każdemu z 20 mechanizmów dwóch itemów kwestionariusza posłużyli się oni 8 kryteriami statystycznymi i dwoma kryteriami dodatkowymi. Uzyskali w ten sposób wersję

złożoną z 40 pozycji oznaczoną jako DSQ - 40. Badania związane z włoską adaptacją kwestionariusza [13] przeprowadzone na grupie 294 mężczyzn o średniej wieku 33.33 i 333 kobiet o średniej wieku 32.38 w efekcie analizy czynnikowej dały 3 czynniki zbliżone do stylów niedojrzałego, zniekształcającego obraz i dojrzałego uzyskanych w trakcie prac nad oryginalnym narzędziem. Pokazały również, że jedynie skala czynnika niedojrzałego charakteryzuje się rzetelnością i wewnętrzną spójnością pozwalającą na wykorzystanie jej w badaniach klinicznych. Autorzy sugerują, że może być to związane z faktem, że zawiera ona dwa razy więcej pozycji niż skale pozostałych czynników. W badaniach dotyczących wersji japońskiej [14] pojawiły się wątpliwości w odniesieniu do struktury czynnikowej, natomiast w wyniku prac nad wersją francuską [15] uzyskano strukturę 4 - czynnikową. Podobny rezultat osiągnęli również Ruutu i wsp. [16] w odniesieniu do adolescentów, podczas gdy Araujo, Feldman i Steiner [17] wykazali istnienie u młodzieży 3 czynników: (a) niedojrzałego, (b) prospołecznego i (c) dojrzałego. Również Cicchetti, Laor i Wolmer [18] posługując się analizą czynnikową, wyodrębnili 3 style, które ze względu na zastosowanie odmiennego narzędzia - Comprehensive Assessment of Defense Style - były inne niż w wypadku kwestionariusza DSQ.

5. Podział obron a psychopatologia i przystosowanie

Omawiając klasyfikacje mechanizmów obronnych warto zwrócić uwagę na kwestię relacji obron do psychopatologii oraz zdolności ego do adaptacji. Wydaje się, że do czynników, które wpływają na pojawienie się symptomów oprócz właściwości całego systemu obronnego oraz ewentualnych zaburzeń w działaniu poszczególnych obron należą również poziom rozwojowy i nasilenie mechanizmów obronnych. Zbyt duże nasilenie obron o innym niż dojrzały poziomie rozwojowym może prowadzić do psychopatologii. Jednak póki ich siła nie przekroczy pewnej wartości progowej i/lub nie wystąpią również inne czynniki, obrony o innym niż dojrzały poziomach rozwojowych mogą być stosowane również przez osoby zdrowe. Niedojrzałe mechanizmy obronne nie muszą zatem prowadzić do psychopatologii.

Obrony poprzez redukcję lęku mogą ochraniać dobrostan jednostki oraz jakość jej funkcjonowania i adaptacji w sytuacji trudnej, w której lęk mógłby doprowadzić do dezorganizacji zachowania. Kosztem tego w wypadku obron o niższym poziomie rozwojowym może być mniej adekwatne postrzeganie rzeczywistości i tym samym zmiany w funkcjonowaniu emocjonalnym. Stanowi to naturalny sposób działania tych mechanizmów. Można przyjąć, że w pewnych okolicznościach wyższa jakość funkcjonowania poznawczego nie musi iść w parze z lepszym przystosowaniem, choć słuszność tego założenia zależy także od rozumienia pojęcia "przystosowania" i jego składników. Brak wykorzystania nawet mniej dojrzałych obron w sytuacji lękotwórczej spowodowałby jednak znacznie większe konsekwencje niż nieadekwatna percepcja i zmiany w

funkcjonowaniu emocjonalnym. Mógłby on bowiem skutkować całkowitą dezorganizacją psychiczną.

6. Podsumowanie

Tabela 3: Porównanie klasyfikacji obron pod względem kryterium podziału, liczby obron i liczby uzyskanych klas.

kryterium	Autor	Liczba obron	Liczba klas
Poziom rozwojowy	Meissner (1991)	32	4
	Vaillant (1992)	18	4
	Bond (1993)	20	3
Procesy zaangażowane w obronę/sposób działania	Haan (1977)	10	4
	Siek (1986)	23	4
	Symonds (1946)	19	7
Źródło lęku	A. Freud (2004)	10	3
	Sarnoff (1962)	12	3
Analiza czynnikowa	Bond (1983)	24	4
	Bond (1993)	20	3
	Bond (2004)	20	3
	Bonsack (1998)	20	4
	Ruuttu (2006)	20	4
	Araujo, Feldman i Steiner (1996)	19	3
	Cicchetti, Loar i Wolmer (2001)	28	3
	Haan (1963)	8/10	2

Ilość propozycji klasyfikacji mechanizmów obronnych pokazuje złożoność obszaru rzeczywistości, który mają one porządkować. Wydaje się koniecznym poszukiwanie na gruncie teorii istotnych kryteriów podziału, potwierdzonych następnie w badaniach empirycznych. Wskazane jest, aby tak skonstruowana klasyfikacja dawała możliwość konstrukcji spójnej teorii funkcjonowania obron, uwzględniającej również te ich aspekty, które dla autorów innych klasyfikacji stały się czynnikiem podziału mechanizmów obronnych. Dotychczasowe osiągnięcia w konstruowaniu podziału obron w wydają się wskazywać, że perspektywa rozwojowa uzupełniona o płaszczyznę empiryczną stanowi najbardziej obiecujący kierunek działania.

Piśmiennictwo:

1. Ajdukiewicz K. Logika pragmatyczna. Warszawa: PWN; 1975.
2. Grzegołowska - Klarkowska HJ. Mechanizmy obronne osobowości. Warszawa: PWN; 1986.
3. Haan N. A tripartite model of ego functioning - values and clinical applications. J. Nerv. Ment. Dis. 1969; 148: 14-30. [za:] Cichocki Ł. Mechanizmy obronne ego w przebiegu schizofrenii. Kraków: Uniwersytet Jagielloński; 2005.
4. Haan N. Copying and defending: Processes of self - environment organization. New York: Academic Press; 1977. [za:] Grzegołowska - Klarkowska HJ. Mechanizmy obronne osobowości. Warszawa: PWN; 1986.
5. Symonds P. The dynamics of human adjustment. New York: Appletton - Century; 1946. [za:] Grzegołowska - Klarkowska HJ. Mechanizmy obronne osobowości. Warszawa: PWN; 1986.
6. Siek S. Struktura osobowości. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej; 1986.
7. Meissner WW. Classification of defense mechanisms. W: Kaplan HI, Sadock BJ. Synopsis of psychiatry. Baltimore: Williams & Wilkins; 1989. [za:] Kokoszka A. Inregrujący model stanów psychicznych. Kraków: CM UJ; 1997
8. Vaillant GE. Ego Mechanisms of Defense: A Guide for Clinicians and Researchers. Washington: American Psychiatric Press Inc.; 1992. [za:] Cichocki L. Mechanizmy obronne ego w przebiegu schizofrenii. Kraków: Uniwersytet Jagielloński; 2005.
9. Bond M, Gardner ST, Christian J, Sigal JJ. Empirical study of self-rated defense styles. Arch Gen Psychiatry. 1983; 40: 333-338.
10. Andrews G, Singh M, Bond M. The Defense Style Questionnaire. J Nerv Ment Dis. 1993; 18: 246-256. [za:] Cichocki L. Mechanizmy obronne ego w przebiegu schizofrenii. Kraków: Uniwersytet Jagielloński; 2005.
11. Blum GS. Psychoanalytic theories of personality New York: McCrow-Hill; 1964 [za:] Siek S. Rozwój potrzeb psychicznych, mechanizmów obronnych i obrazu siebie. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza; 1984.
12. Freud A. Ego i mechanizmy obronne. Warszawa: PWN; 2004.
13. San Martini P, Roma P, Sarti S, Lingiardi V, Bond M. Italian version of the defense style questionnaire. Compr Psychiatry 2004; 45: 483-494.
14. Hayashi M, Minakawa K, Miyake Y. Reliability and validity of the Japanese edition of the Defense Style Questionnaire 40. Psychiatry Clin Neurosci. 2004; 58: 152-156.
15. Bonsack C, Despland JN, Spagnoli J. The French version of the Defense Style Questionnaire. Psychother Psychosom. 1998; 67: 24-30.

16. Ruuttu T, Pelkonen M, Holi M, Karlsson L, Kiviruusu O, Heila H, Tuisku V, Tuulio-Henriksson A, Marttunen M. Psychometric properties of the defense style questionnaire (DSQ-40) in adolescents. *J Nerv Ment Dis.* 2006; 194; 98-105.
17. Araujo KB, Feldman SS, Steiner H. Defense mechanisms in adolescents as a function of age, sex, and mental health status. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 1996; 35: 1344-1354
18. Cicchetti DV, Laor N, Wolmer L. 2001. The comprehensive assessment of defense style: measuring defense mechanisms in children and adolescents. *J Nerv Ment Dis.* 2001; 189: 360-36.

Adres:

Specjalistyczna Poradnia Profilaktyczno-Terapeutyczna

33-100 Tarnów ul. Szujskiego 25

Tel. 694 108 129, 014 62 22 796

pahatar@interia.pl